

*dr inż. Marta Kawa*¹

Katedra Marketingu i Przedsiębiorczości
Uniwersytet Rzeszowski

*dr hab. Wiesława Kuźniar, prof. UR*²

Katedra Marketingu i Przedsiębiorczości
Uniwersytet Rzeszowski

Rola spółdzielczości w rozwoju społeczno-gospodarczym w Polsce

WPROWADZENIE

Spółdzielczość na ziemiach polskich powstała, podobnie jak w całej Europie, w drugiej połowie XIX wieku. Rozwój spółdzielczości w Polsce uzależniony był od systemu społeczno-gospodarczego dominującego w danym ustroju. Ze względu na etapy rozwoju wyróżniamy sytuację spółdzielczości w kapitalizmie wolnokonkurencyjnym i w okresie państwowo-monopolistycznym. Przyczyną powstania spółdzielni było ograniczanie negatywnych skutków rozwoju kapitalizmu, odczuwalnych szczególnie przez uboższe warstwy społeczne. Spółdzielnie prowadziły działalność w oparciu o współdziałanie i wzajemną pomoc w trudnych sytuacjach. Spółdzielnie przed 1918 r. nie odgrywały znaczącej gospodarczej roli, natomiast w sferze społecznej trudno przecenić ich znaczenie (Dyka, Grzegorzewski, 2000, s. 17). W okresie zaborów występowały znaczne nierówności społeczne, które ograniczały wzrost gospodarczy, a także rozwój poszczególnych regionów. W czasie II Rzeczypospolitej, w niepodległym państwie polskim spółdzielczość rozwijała się intensywnie, gdyż miała korzystne warunki rozwoju, które między innymi zapewniało przychylnie ustawodawstwo oraz przepisy podatkowe.

¹ Adres korespondencyjny: Katedra Marketingu i Przedsiębiorczości, Wydział Ekonomii, Uniwersytet Rzeszowski, ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów, tel. +48 17 872 16 18; e-mail: marka@ur.edu.pl. ORCID: 0000-0002-3023-9085.

² Adres korespondencyjny: Katedra Marketingu i Przedsiębiorczości, Wydział Ekonomii, Uniwersytet Rzeszowski, ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów, tel. +48 17 872 16 15; e-mail: wkuźniar@ur.edu.pl. ORCID: 0000-0001-8562-3511.

Rozwój spółdzielczości z wyjątkiem kryzysu w latach 1929–1933 przebiegał bardzo dynamicznie. Spółdzielczość stanowiła znaczący udział w wielu dziedzinach gospodarowania. Spółdzielczość od początku powstania na ziemiach polskich miała ogromny wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy, który był uzależniony od występujących podstaw ustrojowych. Rozwój społeczno-gospodarczy jest procesem dynamicznym, związanym z nieustannymi przekształceniami strukturalnymi (Cyrek, 2017, s. 48).

Rola spółdzielczości w rozwoju społeczno-gospodarczym znacznie się różniła na przestrzeni lat, co wynikało z odmiennych warunków funkcjonowania oraz polityki państwa, która w latach 1947–1989 włączyła spółdzielczość w system ogólnych planów społeczno-gospodarczych. Po zmianie systemu gospodarowania w 1989 r. spółdzielnie znalazły się w zupełnie nowej rzeczywistości, która niekoniernie sprzyjała rozwojowi spółdzielczej formy gospodarowania.

Celem opracowania jest przedstawienie oraz ocena znaczenia spółdzielni w rozwoju społeczno-gospodarczym Polski na przestrzeni lat, od początku powstania do obecnych czasów. Przedstawiono spółdzielnie na tle gospodarki narodowej oraz aktualny stan liczby spółdzielni działających w Polsce w poszczególnych branżach gospodarki w latach 1989–2016. Informacje te przedstawiono w oparciu o dostępne dane statystyczne GUS oraz Krajowej Rady Spółdzielczej. Wykorzystano metodę przeglądu i analizy literatury przedmiotu.

Organizowanie i wzrost spółdzielni jest jednym z ważnych narzędzi pełnego rozwoju ekonomicznego, społecznego i kulturalnego wszystkich członków społeczeństwa³ (Boczar, 1986, s. 2).

UWARUNKOWANIA ROZWOJU SPÓLDZIELCZOŚCI NA ZIEMIACH POLSKICH

Przyjmując za prekursora polskiej spółdzielczości ks. Stanisława Staszica i założone przez niego Hrubieszowskie Towarzystwo Rolnicze Ratowania się Wspólnie w Nieszczęściach, powstałe w 1816 r., można określić, że historia polskiej spółdzielczości obejmuje okres ponad 200 lat. W okresie tym pozycja i znaczenie spółdzielczości w życiu społeczno-gospodarczym ulegały zasadniczym przeobrażeniom. Ta przedspółdzielcza inicjatywa, mająca wiele cech współczesnych spółdzielni, przyczyniała się do wzrostu standardu życia swoich członków, poziomu oświaty oraz rozwoju lokalnego i sprawnie działającej lokalnej gospodarki społecznej (Piechowski, 2015, s. 15).

Rozwój spółdzielczości na ziemiach polskich odbywał się w warunkach gospodarki rynkowej, jednak w poszczególnych zaborach występowały zróżnicowane warunki gospodarcze, prawne, społeczne i polityczne.

³ Z rezolucji przyjętej przez 84. plenarne zebranie organizacji Narodów Zjednoczonych w dniu 14 grudnia 1978 r.

Spółdzielczość w zaborze pruskim łączyła się z ruchem narodowym. Tworzono banki ludowe dla popierania polskich rzemieślników i kupców. Pierwszą założoną w 1861 r. spółdzielnią kredytową było Towarzystwo Pożyczkowe dla Przemysłowców Poznania oraz kasa oszczędności w Środzie założona w 1862 r. przez ks. Augustyna Smarzewskiego. Powstawały również spółdzielnie rolniczo-handlowe pod nazwą „Rolniki”; pierwsza z sukcesem powstała w Mogilnie w 1900 r. W zaborze pruskim spółdzielczość stała się szkołą oszczędności i gospodarności dla ludności miast i wsi. System spółdzielczy stanowił istotne ogniwo w polskim systemie gospodarczym (Boczar, 1986, s. 102).

W zaborze austriackim panowały odmienne stosunki społeczne i gospodarcze, nie było bezpośredniego nacisku narodowego. Rozdrobnienie rolnictwa i brak rozwiniętego przemysłu spowodowały przysłowiową nędzę wsi galicyjskiej. Wolno rozwijający się przemysł, rzemiosło i handel odczuwały brak kapitałów, dlatego powstawały towarzystwa oraz kasy zaliczkowe. Rosło również zapotrzebowanie na kredyt wśród gospodarstw chłopskich. Pierwszą wiejską spółdzielnię kredytową założył w 1889 r. Franciszek Stefczyk w Czernichowie. Nastąpił szybki rozwój organizacji pożyczkowo-oszczędnościowych. Na przełomie XIX i XX wieku w Galicji powstawały również kółka rolnicze, spółdzielnie zbytu zwierząt rzeźnych i zboża, spółdzielnie mleczarskie, banki ludowe, robotnicze spółdzielnie pracy, spółdzielczość spożywców.

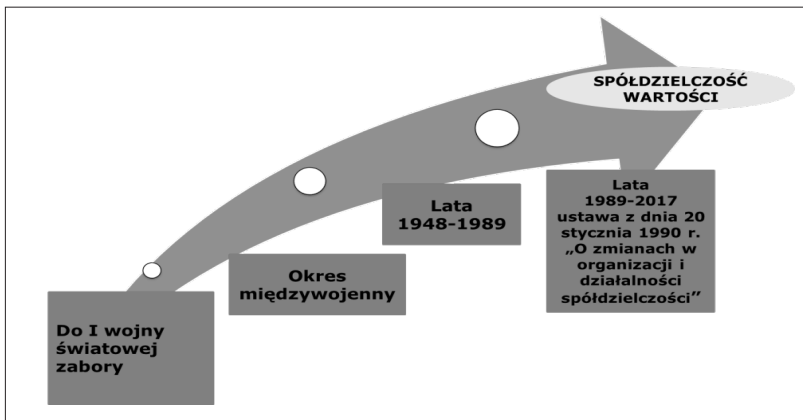
W zaborze rosyjskim warunki społeczno-gospodarcze były różne, związane z nierównomiernym rozwojem gospodarczym tych ziem oraz w związku z trudnościami stworzonymi przez administrację carską, która obawiała się wszelkich narodowych organizacji Polaków. Pod koniec XIX wieku zaczęły powstawać spółdzielnie kółek rolniczych, spółdzielnie spożywców, spółdzielnie kredytowe, spółdzielnie zaopatrzenia i zbytu, spółdzielczość mleczarska (Boczar, 1986, s. 107). Spółdzielnie działając w różnych dziedzinach zawsze miały na celu podnoszenie dobrobytu i kultury narodu (Chyra-Rolicz, 1985, s. 40).

W poszczególnych zaborach spółdzielcze inicjatywy często miały charakter narodowo-patriotyczny, dlatego spółdzielczość w znacznym stopniu przyczyniła się do odzyskania niepodległości w 1918 roku.

Okres I wojny światowej spowodował zniszczenie majątku wielu spółdzielni, co odbiło się ujemnie na ruchu spółdzielczym na ziemiach polskich. Spółdzielczość po odzyskaniu niepodległości stanęła przed koniecznością rozwiązania wielu problemów ekonomicznych i społecznych. Jedną z podstawowych trudności funkcjonowania spółdzielni była podstawa prawna działania spółdzielni, która została rozwiązana poprzez uchwaloną 20 października 1920 r. ustawę o spółdzielniach. Rozwój spółdzielczości w okresie międzywojennym pomimo początkowych trudności przebiegał pomyślnie. O prężności ruchu spółdzielczego świadczą następujące dane: w 1937 r. było w Polsce 12 860 spółdzielni zrzeszających ponad 3 miliony członków (*Spółdzielczość 1994*, 1996, s. 14). W rezultacie spółdzielnie odgrywały znaczącą rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym, szczególnie w środowisku wiejskim.

Cywilizacyjne przeobrażenia występowały na obszarach, na których organizowano tak zwane wsie spółdzielcze. Najbardziej znany przykład to wieś Lisków pod Kaliszem oraz Albigowa i Handzlówka na Rzeszowszczyźnie. Wspólną pracą realizowano różne przedsięwzięcia spółdzielcze. Obok kółek rolniczych powstawały kasy oszczędnościowo-kredytowe, sklepy, wytwórnie, mleczarnie. Wsie spółdzielcze tworzyły własne ośrodki życia kulturalno-społecznego, koła gospodyń wiejskich, a nawet przychodnie zdrowia u schyłku okresu międzywojennego. Wraz z rozwojem własnych przedsiębiorstw i integracji miejscowej społeczności, wzrastała aktywność społeczno-gospodarcza i polityczna mieszkańców (Chyra-Rolicz, 2013, s. 256).

Poszczególne etapy rozwoju spółdzielni przedstawia rys. 1.

Rys. 1. Etapy rozwoju spółdzielczości w kontekście uwarunkowań politycznych i gospodarczych
Źródło: opracowanie własne.

W okresie okupacji spółdzielnie na terenie Generalnego Gubernatorstwa poddały kuratelę komisarzy niemieckich i lokalnych organów administracyjnych prowadziły wiele akcji korzystnych dla polskiego społeczeństwa. Po II wojnie światowej, w latach 1948–1989, nastąpił bardzo szybki rozwój organizacyjny i materialno-techniczny, przy kryzysie samorządu spółdzielczego i zaniku zdolności ruchu spółdzielczego do wytwarzania społecznych wartości (Strużek, 1995, s. 141).

Do zakresu działalności spółdzielczej należały:

- dominujący aż do wyłączności na szczeblu detalu udział w handlowej i usługowej obsłudze indywidualnego rolnictwa (skup, zaopatrzenie w środki produkcji, świadczenie wielu usług produkcyjnych – uniwersalne gminne spółdzielnie, specjalistyczne spółdzielnie mleczarskie i ogrodnicze, spółdzielnie kółek rolniczych);
- dominujący aż do wyłączności udział w zaopatrzeniu w towary konsumpcyjne gospodarstw domowych – gminne spółdzielnie, spółdzielnie spożywców;

- rozbudowa przetwórstwa i przemysłu spożywczego – spółdzielnie mleczarskie, ogrodnicze, gminne;
- organizowanie zaopatrzenia, produkcji i zbytu wyrobów twórców ludowych i artystycznych – spółdzielnie rękodzieła ludowego i artystycznego, tzw. cepeliowskie;
- dominujący udział w budownictwie mieszkaniowym miejskim – spółdzielnie budownictwa mieszkaniowego (Boczar, Szelażek, Wala, 1993, s. 8).

Tak rozbudowany sektor spółdzielczy odgrywał ważną rolę w wielu dziedzinach gospodarki narodowej i życia społecznego.

Spółdzielczość w czasach PRL prowadziła działalność społeczno-wychowawczą, kierowaną do członków i całych lokalnych społeczności, realizowaną przez funkcjonujące samorządy spółdzielcze, prowadzono specjalne akcje społeczno-kulturalne. W latach 1947–1989 spółdzielnie odgrywały znaczącą rolę w gospodarce narodowej, co wynikało z prowadzonej polityki i systemu gospodarki centralnie planowanej.

W latach 1989–1994 zapoczątkowane zostały zasadnicze przeobrażenia polskiej spółdzielczości ukształtowanej w Polsce Ludowej w założeniach gospodarki centralnie planowanej, w kierunku dostosowania jej do gospodarki wolnorynkowej. Z inicjatywy rządu podjęto ogólną próbę zreformowania spółdzielczości ustawą z dnia 20 stycznia 1990 r. o zmianach w organizacji i działalności spółdzielczości. Z dniem wejścia w życie ustawy postawiono w stan likwidacji związki spółdzielcze, zawieszono lustrację spółdzielni i wprowadzono zakaz zrzeszania się spółdzielni. Nieprzychylna polityka państwa przyczyniła się do zmniejszenia pozycji i znaczenia spółdzielczości w rozwoju społeczno-gospodarczym.

POZYCJA SPÓŁDZIELCZOŚCI NA TLE GOSPODARKI NARODOWEJ

Na przestrzeni lat pozycja i znaczenie spółdzielczości ulegały znacznym przeobrażeniom. Spółdzielnie były liczącym się, a w wielu rejonach jednym z głównych czynników postępu społeczno-gospodarczego. U schyłku lat 80. spółdzielczość stanowiła ogromny sektor gospodarki narodowej. Pod koniec 1988 r. w kraju działało ponad 15 tys. spółdzielni, zrzeszających ponad 15 mln członków, spółdzielczość zatrudniała około 2 mln osób (*Spółdzielczość 1994*, 1996, s. 14). W ciągu dwudziestu lat liczba spółdzielni zmniejszyła się i w 2008 r. funkcjonowało już tylko niespełna 9 tys. spółdzielni, które zrzeszały ponad 8 mln członków i zatrudniały około 300 tys. pracowników (*Raport...*, 2010). Należy zauważyć, że duży spadek liczby spółdzielni, obserwowany do 2008 r., był spowodowany upadkiem lub likwidacją wielu podmiotów z przyczyn ekonomicznych. W niektórych branżach spółdzielczych zaobserwowano bardzo znaczący spadek liczby spółdzielni (tabela 1). Pozostało zaledwie 6 Spółdzielni Rękodzieła Ludowego i Artystycznego „Cepelia”.

Tabela 1. Zmiana liczby spółdzielni w latach 1988–2016

Wyszczególnienie	Lata					Dynamika zmian (w %) 2015/1988
	1988	1995	2001	2008	2016	
Spółdzielnie spóżywców PSS „Społem”	397	511	511	356	310	78,1
Spółdzielnie mieszkaniowe	3128	5303	3948	3390	3722	119,0
Spółdzielnie pracy	2340	3280	2092	758	567	24,2
Spółdzielnie inwalidów	454	514	436	258	167	36,8
Spółdzielnie rzemieślnicze	562	547	390	187	133	23,7
Spółdzielnie „Cepelia”	121	127	62	16	6	5,0
Spółdzielnie socjalne	-	-	-	115	1054	-
Spółdzielnie GS „SCh” zaopatrzenia i zbytu	1912	2402	1992	1345	1115	58,3
Spółdzielnie mleczarskie	323	469	335	169	137	42,4
Spółdzielnie ogrodnicze	140	285	188	90	52	37,1
Rolnicze spółdzielnie produkcyjne	2089	2218	1598	806	682	32,6
Spółdzielnie kótek rolniczych	2006	1899	1427	652	489	24,4
Banki spółdzielcze	1663	1734*	880	593	563	33,9
Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe	-	-	113	72	55	-
Inne spółdzielnie (grupy producentów rolnych)	101	203	85	105	468	463,4
Spółdzielnie ogółem	15236	19494	13973	8912	9520	62,5

* Pod koniec 1995 roku w Polsce funkcjonowało 1510 banków spółdzielczych. Podana w tabeli liczba 1734 jest niewłaściwa. Wynika z uwzględnienia poza liczbą banków spółdzielczych także spółdzielczych kas oszczędnościowo-kredytowych oraz ich oddziałów, które nie są bankami, co nie zostało należyście wyjaśnione w treści opracowania.

Źródło: opracowano na podstawie danych Krajowej Rady Spółdzielczej.

O ponad 75% zmniejszyła się liczba spółdzielni pracy, spółdzielni rzemieślniczych oraz spółdzielni kótek rolniczych. W okresie od 1988 r. do 2016 r. liczba spółdzielni zmniejszyła się o 38%.

Pojawiające się problemy społeczno-gospodarcze spowodowały powstanie dotychczas niefunkcjonujących spółdzielni, takich jak: spółdzielnie socjalne, spółdzielcze grupy producentów rolnych, spółdzielnie telekomunikacyjne oraz po wielu latach nieobecności pojawiły się spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe.

Udział sektora spółdzielczego w gospodarce narodowej znacznie zmniejszył się. Szczególnie duży spadek można zaobserwować w zakresie nakładów inwestycyjnych, które zmniejszyły się dziewiętnastokrotnie. Również ponad dziesięciokrotnie zmniejszył się udział sektora spółdzielczego w tworzeniu produktu krajowego brutto, który w 2016 r. nie przekroczył 1%.

Tabela 2. Spółdzielnie na tle gospodarki narodowej

Wyszczególnienie	Udział sektora spółdzielczego w gospodarce narodowej (w %)				
	1989	1994	2000	2010	2016
Zatrudnienie	12,8	4,8	3,0	2,0	1,4
Nakłady inwestycyjne	17,1	6,2	5,2	1,4	0,9
Produkcja globalna	3,8	3,4	2,3	1,6	1,4
Produkt krajowy brutto	9,5	2,4	1,3	0,9	0,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie: (*Spółdzielczość 1994, 1996*, s. 14; dane GUS z lat 2012, 2017).

Udział przedsiębiorstw spółdzielczych w okresie pełnego ich rozwoju wynosił około:

- 10% w wytwarzaniu dochodu narodowego,
- 75% w sprzedaży detalicznej i w gastronomii (ponad 95% w artykułach żywnościowych),
- 60% w skupie płodów rolnych,
- niemal 100% w zaopatrzeniu produkcyjnym rolnictwa w artykuły rynkowe,
- 30% w zasobach mieszkaniowych w miastach, a 50% przekraczał w liczbach oddawanych do użytku mieszkań,
- 55% w usługach bytowych dla ludności,
- 20% w gromadzeniu przez ludność oszczędności na kontach bankowych,
- 11% w produkcji przemysłowej (30% w przemyśle spożywczym),
- 18% w zatrudnieniu poza rolnictwem (Boczar, Szelążek, Wala, 1993, s. 13).

Pomimo znacznego spadku pozycji spółdzielni na tle gospodarki narodowej, należy podkreślić, że spółdzielnie nadal odgrywają ważną rolę w życiu społeczno-gospodarczym. Spółdzielnie posiadają 1,4% udziału w zatrudnieniu pracowników oraz w produkcji globalnej. Należy jednak zaznaczyć, że w 1989 r. spółdzielnie miały udział sięgający prawie 13%.

Spółdzielnie są podmiotami, które prowadząc działalność troszczą się przede wszystkim o interesy spółdzielni i jej członków, a nie maksymalizację zysku. Ważną sprawą jest również udział spółdzielczości w rozwiązywaniu problemów społeczno-gospodarczych szczególnie lokalnych społeczności.

W warunkach gospodarki rynkowej spółdzielnie szczególnie na obszarach wiejskich mają ogromne znaczenie. Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich wymaga dobrze zorganizowanej spółdzielczości bankowej, spółdzielni zaopatrzenia i zbytu oraz wyspecjalizowanych spółdzielni przetwórstwa rolno-spożywczego (Kata, 2016, s. 68). Spółdzielnie, jako podmioty nie są nastawione na maksymalizację zysku, ale na zapewnienie korzyści członkom spółdzielni. Spółdzielnie prowadząc skup starają się zapewnić uczciwe ceny oraz dobrą jakość za sprzedawane klientom oraz kupowane od producentów rolnych produkty. Równocześnie bardzo ważną sprawą jest kształtowanie opinii, świadomości społeczeństwa o ruchu spółdzielczym.

Jak zauważa R. Kata, wzrost znaczenia roli spółdzielczości w rozwoju społeczno-gospodarczym, wymaga zmian w prawodawstwie spółdzielczym, edukacji o tej formie działalności oraz stworzenia mechanizmów ułatwiających pozyskanie kapitału na rozwój (Kata, 2014, s. 80).

WSPÓŁPRACA SPOŁECZNOŚCI LOKALNEJ, SPÓŁDZIELCZOŚCI ORAZ SAMORZĄDU LOKALNEGO

Wykorzystanie form spółdzielczych do rozwiązywania problemów może przynieść wiele pozytywnych efektów ekonomicznych i społecznych, które są szczególnie istotne dla lokalnych społeczności.

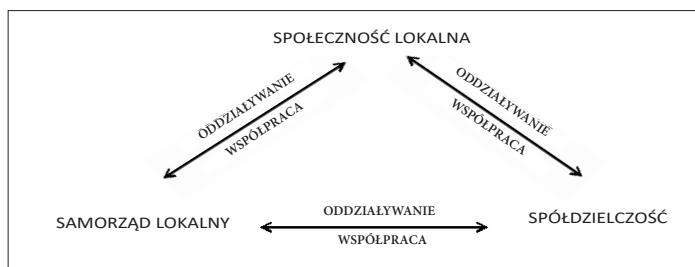
Korzyści, jakie osiąga społeczność lokalna ze spółdzielczej formy gospodarowania, to:

- wzrost jakości kapitału społecznego, poprzez tworzenie grup interesu społecznego i ekonomicznego, w celu wzmocnienia więzi społecznych oraz wzajemnej współpracy przy realizacji różnych zadań,
- kształtowanie zachowań demokratycznych w społecznościach lokalnych oraz przygotowanie kadry dla lokalnych samorządów,
- optymalne wykorzystanie lokalnych zasobów, w tym produkcja oparta o miejscowe surowce oraz zasoby pracy, rozwijanie sieci handlowo-usługowej,
- ograniczenie nierówności ekonomicznych i społecznych,
- rozwój infrastruktury technicznej i społecznej (Kawa, Kuźniar, 2009, s. 314).

Postępująca globalizacja wpływa na tworzenie i funkcjonowanie spółdzielni, szczególnie tych, które mają chronić interesy najsłabszych i zapobiegać polaryzacji biedy oraz przeciwstawiać się negatywnym w sensie ekonomicznym i społecznym, zjawiskom w określonych regionach i grupach społecznych. Rozwój grupowych form gospodarowania pozwala na ograniczanie bezrobocia, ubóstwa, wykluczenia oraz na powrót osobom pozostającym bez zatrudnienia na rynek pracy (Czternasty, 2013, s. 218).

Uniwersalne zasady i wartości pozwoliły na funkcjonowanie spółdzielczości jako ruchu gospodarczego i społecznego w różnych warunkach ustrojowych w Polsce. Spółdzielnie są podmiotami, które w działalności gospodarczej łączą kryteria ekonomiczne z odpowiedzialnością społeczną. Spółdzielnie w swojej działalności kierują się między innymi takimi wartościami jak, uczciwość, braterstwo, solidarność i sprawiedliwość. Przyszły kierunek rozwoju to spółdzielczość oparta o te właśnie wartości, które mają za zadanie uczynić lepszy świat.

Wiele problemów, które występują na lokalnym rynku, jest możliwych do rozwiązania poprzez współdziałanie na szczeblu lokalnym. Ważne jest jednak, aby społeczność lokalna, samorząd lokalny, członkowie spółdzielni, zaangażowali się w rozwiązywanie tych problemów (rys. 2).

Rys. 2. Współpraca na szczeblu lokalnym

Źródło: opracowanie własne.

Samorząd lokalny przy współpracy ze społecznością lokalną tworząc spółdzielnie, przyczynia się do integracji społecznej oraz poprawy jakości życia. Poprzez współdziałanie można osiągnąć silniejsze poczucie wspólnoty i tożsamości, co może zainspirować do współpracy przy wielu inicjatywach i projektach lokalnych.

Historia dowodzi, że spółdzielczość była zawsze wykorzystywana w okresach trudnych służąc rozwiązaniu wielu problemów. W tym aspekcie wydaje się, że forma ta nie jest obecnie doceniana. W dokonujących się przemianach niezbędna jest służebna rola spółdzielczości. Z doświadczenia historycznego i obecnej rzeczywistości rozwiniętych krajów gospodarki rynkowej wynika jednoznacznie, że jednym z podstawowych filarów dobrobytu są organizacje spółdzielcze działające w wielu obszarach życia społeczno-gospodarczego.

PODSUMOWANIE

Spółdzielnie potrafią dostosować się i funkcjonować w różnych systemach prawnych i społeczno-ekonomicznych niezależnie od panującego ustroju gospodarczego. W rozwoju polskiego ruchu spółdzielczego znaczącą rolę odegrały zarówno aspiracje ekonomiczne i społeczne, jak i narodowe.

Na przestrzeni lat pozycja i znaczenie spółdzielni w rozwoju społeczno-gospodarczym ulegały znacznym zmianom. W latach 1947–1989 spółdzielczość miała dominującą pozycję, która zupełnie się zmieniła po zmianie systemu gospodarowania. Z jednej strony możemy zaobserwować znaczne zmniejszenie udziału sektora spółdzielczego w gospodarce narodowej oraz znaczne zmniejszenie liczby podmiotów spółdzielczych w tradycyjnych branżach, takich jak spółdzielnie pracy czy spółdzielnie kółek rolniczych. Z drugiej strony pojawienie się spółdzielni socjalnych, spółdzielczych grup producentów rolnych czy SKOK świadczy o przydatności i możliwości wykorzystania tej formy gospodarowania do rozwiązywania wielu problemów społecznych i gospodarczych. Aby spółdzielczość mogła realizować zadania zgodnie z podstawowymi zasadami i wartościami, ko-

nieczna jest edukacja na temat możliwości wykorzystania tej formy działalności oraz stworzenie mechanizmów umożliwiających spółdzielniom łatwiejszy dostęp do pozyskania kapitału na rozwój oraz zmiany w prawodawstwie zmierzające w kierunku dostosowania spółdzielczej formy gospodarowania do obecnych warunków gospodarki rynkowej.

Problemy społeczne i ekonomiczne występujące w wielu państwach, również w Polsce, niezależnie od poziomu rozwoju czy systemu politycznego, przyczyniają się do szukania nowych rozwiązań, z których wiele związanych jest z rozwojem grupowej formy gospodarowania w formie spółdzielni.

BIBLIOGRAFIA

- Boczar, K. (1986). *Spółdzielczość. Problematyka społeczna i ekonomiczna*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.
- Boczar, K., Szelażek, T., Wala, F. (1993). *Spółdzielczość wiejska w okresie przełomu*. Warszawa: Wydawnictwo im. Friedricha Eberta.
- Chyra-Rolicz, Z. (1985). *Pod spółdzielczym sztandarem. Z dziejów spółdzielczości polskiej do 1982 r.* Warszawa: Wydawnictwo Spółdzielcze.
- Chyra-Rolicz, Z. (2013). *Wspólnymi siłami. Związki ruchu emancypacji kobiet ze spółdzielczością na ziemiach polskich przed rokiem 1939*. Warszawa: Wydawca Krajowa Rada Spółdzielcza.
- Cyrek, M. (2017). Zmiany strukturalne jako determinanta popytu na kapitał ludzki. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 49 (1/2017), 48–72. DOI: 10.15584/nsawg.2017.1.4.
- Czternasty, W. (2013). *Determinanty rozwoju spółdzielczości w różnych warunkach ekonomiczno-społecznych*. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Dyka, S., Grzegorzewski, P. (2000). *Zarządzanie spółdzielnią*. Warszawa: Wydawnictwo Difin.
- Kata, R. (2014). Rola spółdzielczości w rozwoju społeczno-gospodarczym Euroregionu Karpackiego. W: B. Grzebyk, A. Walenia (red.), *Przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju obszarów przygranicznych Polski i Słowacji* (s. 68–81). Rzeszów: Wydawnictwo Oświatowe FOSZE.
- Kata, R. (2016). Spółdzielczość w Polsce na tle innych krajów Unii Europejskiej – stan i współczesne wyzwania. *Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy*, 9, 67–86.
- Kawa, M., Kuźniar, W. (2009). Rola spółdzielczości jako instytucji w przeciwdziałaniu nierównościom ekonomicznym i społecznym. *Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy*, 15, 310–317.
- Piechowski, A. (2015). *Gospodarka społeczna w Polsce przed zmianą ustrojową 1989 r. Cz. I: Pierwotne formy gospodarki społecznej i spółdzielnie od wieków średnich do początku XX wieku, Społeczeństwo Obywatelskie*. Warszawa: Wydawca Instytut Polityki Społecznej Uniwersytetu Warszawskiego, Dom Wydawniczy Elipsa.
- Raport o spółdzielczości polskiej*. (2010). Warszawa: Krajowa Rada Spółdzielcza.

- Spółdzielczość 1994.* (1996). Warszawa: Informacje i Opracowania Statystyczne, Główny Urząd Statystyczny.
- Strużek, B. (1995). Rola i miejsce spółdzielczości w gospodarce narodowej Polski na przełomie XX i XXI wieku. *Wiś i Państwo*, 1 (18).

Streszczenie

Celem artykułu jest określenie etapów rozwoju ruchu spółdzielczego oraz znaczenia spółdzielczości w rozwoju społeczno-gospodarczym w Polsce. Ponadto przedstawiono spółdzielnie na tle gospodarki narodowej oraz aktualny stan liczby spółdzielni działających w Polsce w poszczególnych branżach gospodarki w latach 1989–2016. Rola i pozycja spółdzielczości w rozwoju społeczno-gospodarczym znacznie się różniła na poszczególnych etapach rozwoju, co wynikało z odmiennych warunków funkcjonowania i polityki państwa. Spółdzielczość od początku powstania odgrywała ważną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym. W latach 1947–1989 spółdzielnie odgrywały znaczącą rolę w gospodarce, co wynikało z polityki państwa. Po zmianie systemu gospodarowania pozycja spółdzielczości znacznie się zmniejszyła w zakresie udziału sektora spółdzielczego w gospodarce narodowej oraz liczby podmiotów spółdzielczych w tradycyjnych branżach. Pojawiły się natomiast nowe formy spółdzielcze takie jak spółdzielnie socjalne, grupy producentów rolnych, co świadczy o przydatności tej formy gospodarowania do rozwiązywania wielu problemów społecznych i gospodarczych. O pozycji spółdzielczości powinny decydować potrzeby polskiej gospodarki i polskiego społeczeństwa. Rozwijać powinny się formy spółdzielcze dostosowane do aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej Polski i warunków gospodarki rynkowej. Nie jest ważna pozycja w gospodarce narodowej, ale przede wszystkim wartości, którymi kierują się spółdzielnie, a które będą przynosić korzyści nie tylko ekonomiczne, ale i społeczne. Spółdzielczą formę gospodarowania opartą o wartości takie jak uczciwość, demokracja, troska o innych można wykorzystać jako instrument do rozwiązywania wielu problemów społeczno-gospodarczych. Jest to kierunek rozwoju spółdzielczości opartej o wartości.

Słowa kluczowe: spółdzielnie, rozwój, społeczno-gospodarczy.

The role of cooperatives movement in socio-economic development in Poland

Summary

The aim of the paper is to determine the stages of the development of the cooperative movement and the importance of cooperative activity in the socio-economic development in Poland. In addition, co-operatives are presented against the background of the national economy and the current state of a number of cooperatives operating in Poland, in particular sectors of economy in 1989–2016. The role and position of cooperatives in the socio-economic development was significantly different at particular stages, which resulted from different conditions of functioning and the state policy. From the beginning, the cooperative played an important role in socio-economic development. In the years 1947–1989, cooperatives played a significant role in the economy, which resulted from the state policy. After the change of the management system, the position of cooperatives decreased significantly in terms of the share of the cooperative sector in national economy and the number of cooperative entities in traditional industries. However, new cooperative forms appeared, such as social cooperatives, groups of agricultural producers, which proves the usefulness of this form of management for solving

many social and economic problems. The position of cooperatives should be determined by the needs of the Polish economy and Polish society. Cooperative forms have adapted to the current socio-economic situation in Poland and market economy conditions. It is not a position in the national economy that matters, but above all, the values by which the cooperatives are lead, and which will bring not only economic, but also social benefits. A cooperative form of management based on values such as honesty, democracy and care for others can be used as an instrument to solve many socio-economic problems. This is the direction of the development of value-based cooperative movement.

Keywords: cooperatives, development, socio-economic.

JEL: M14, P13, Z13.